

Gyűjtő: Voigt - Kriza - Krézy - Petanovics
Gyűjtés ideje: 1961

TART.: Egy nacionalista körkép kulturális
életének alakulásáról 1900 - 1961-ig
(Kéthely) S.m.

28 lap

Földrajzi mutató: KÉTHELY

Szakmutató: $\frac{XVII}{XIX}$

Iratgyűjtő

MSZ 5617
PAPIRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

Seltározás

Atveretve az egykori ltk. 837-es tituli alól

11/11/11

837

RIPPL-RÓNAI MŰZEUM
KAPOSVÁR
Telefon: 23-74. — Postafiók: 70.

Voigt-Kriza-Knézy
- Petánovits:

Egy szocialista község kultú-
rális életének alakulása

Kéthely/Somogy m./

1900 - 1961

①
Egy nacionalista körök kulturális életéről adatlata
Kéthely, Somogy m. 1900-1961

Az ELTE Bölcsészkar néprajzos hallgatói és oktatói ez év októberében tanulmányi kiránduláson vettünk részt Zala, Somogy és Baranya megyéket érintve, s a Somogy megyei Kéthely községben megpróbáltunk a község mai helyzetéről egy viszonylag átfogó, a lényeges kérdéseket felölelő képet kialakítani. Ennek a felmérésnek a célja az volt, hogy az 1945 előtti hagyományos kulturát, és az 1945 utáni változást megragadjuk: a gazdasági helyzetben, birtokviszonyok alakulásában, építkezésben, ruházatban, népi esztétikában, családi viszonyok alakulásában, fiatalok városba ösztönzésében, az egyházhoz való viszonyban, a népköltészet egyes kincseinek elfelejtésében, más kincseinek megőrzésében.

Kéthely Somogy megyében, marcali járásban/Balatonmária és Marcali közötti terraszszerű magaslaton É-D-i irányban / helyezkedik el. Csak a XIV. sz. óta ismert lakott terület, jobbágytelepülés. A török időkben mint végvárat említik. Évszázadról -évszázadra más-más földesurú volt. 1773-tól a Hunyady család birtoka egészen 1945-ig. 1919-ben ugyan elmenekültek, de az ^{a Hunyadiak} ellenforradalom győzelme után visszatértek. A falu lakóinak emlékezetében mint "jó uraság" maradt fenn az utolsó Hunyady, aki minden év karácsonyán megajándékozta a gyerekeket, apácakolostort tartott fenn, amelynek a nevelésben és a falu erkölcsi arculatának kialakításában elsőrendű szerepe volt. A Hunyady uraság műemlékek pártolásáról is nevezetes, ugyanakkor a cselédek lakásvizonyai az országos átlagon aluliak. ^{voltak} S ezért, mint a statisztika is mutatja a cselédvándorlás igen nagymértékű. ^{volt} A falu lakói magyarok időnként néhány másnemzetiségű család letelepedett, jelenleg egy cigánycsalád lakik a faluban. Vallásilag is egységes, csupán három református család van, a többi katolikus.

Tanulságos megnézni a lakosság számának és birtokviszonyainak az alakulását. 1720-ban 23 háztelket tartanak számon, ebből 21 magyar, német és egy szlovák. 1869-ben 2815 a lakosok száma, ez 1890-re 3294 lett, mivel vásárt kapott. Azóta nemigen emelkedett, sőt 1941-

től 1949-ig 3985-ről 3311-re csökkent. Ez a háború következménye.

A földbirtok megoszlása 1935-ben:

1 kh -ig	367 személynek volt birtoka
5 -"-	491 -nek
5-50 -"-	166 -nak
50-500 -"-	1 -nek
500-on felül	2 -nek

1945-ben 3600 kat.hold földet osztottak ki összesen.

A földosztás után 1949-ben, tehát négy év múlva, az első Tsz meg-
alakulása előtt így alakult a birtokok megoszlása:

földnélküli:	11,8%
1-5kh-ig	39%
5-10-ig	39,1%
10-25-ig	10%
25-	0,1%

A KÉTHELYI ARANYKALÁSZ TERMELŐ SZÖVETKEZET

Kéthelyen termelőszövetkezet először 1951-ben alakult. Tagságát 10-11 olyan család alkotta, akik nem is mezőgazdasággal foglalkoztak, hanem csak mellékesen foglalkoztak földműveléssel. Nehézségeiket növelte, hogy rendkívül kis területen, mindössze 15000 ha-n gazdálkodtak. A Tsz a jelentős állami támogatás ellenére rosszul működött, egészen 1956-ig, amikor is feloszlott.

Az új Tsz szervezése 1960 januárjában indult meg. Néhány nap alatt az új falu, négy család kivételével belépett, s Aranykalász néven új termelőszövetkezetet alakított. A termelőszövetkezet földterületének nagysága 3859 ha, ebből közös használatban van 3297 ha, háztáji 562 ha. A földterület nagyrésze szántó, kisebb része kaszáló. Szőlő mindössze 73 ha van, ebből is 55 háztáji, gyümölcsösük egyáltalán nincs. Állatállományuk 259 szarvasmarha, 123 ló és 474 sertés alkotja. Az állatállomány negyedévről negyedévre fokozatosan gyarapodik, kivételt képez a lóállomány, amit a fokozatos gépesítés következtében tervszerűen csökkentenek. Ilyen arányú állatállomány kifejlesztését jelentős mértékben segítette az a tény, hogy a termelőszövetkezet megkapta a régi uradalmi gazdasági épületeket. Ezeket az épületeket/értékük kb. 3 millió forint, / istállóknak és magtáraknak használják. A paraszti gazdaságban használt mezőgazdasági szerszámok, munkaeszközök egy részét szintén felhasználják, mindenekelőtt a szekeret. A Tsz 50 fogattal rendelkezik, amikkel elsősorban a betakarítást végzik el, mivel a rossz utakon gépkocsival vagy vontatóval közlekedni szinte lehetetlen. A földmunkálás nagyrészt a marcali gépállomány gépei végzik el, bár a Tsz is rendelkezik 3 erőgéppel.

A Tsz-tagság létszámát 630 család, 834 tagja alkotja. Ez az arány azt mutatja, hogy a családok igen nagy többségéből csak egy tag lépett be, az, akinek a nevén a föld szerepelt. A 834 tagból férfi 342 tag, nő 492 tag, tehát a tagság létszámának több, mint a felét nők alkotják. A tagság 510 tagja 50 évnél idősebb, 284 tag életkora 30 és 50 év közötti, míg 30 éven aluli mindössze 40 van. 834 tagból nyugdíjas 192 tag, vagyis a Tsz tagság 23%-a.

A Tsz vezetősége a Tsz tagságot munkabrigádokba osztotta, amelyek egy-egy speciális területen munkálkodnak. A beosztás utcák, ill. falurészek szerint történik, kivételt képez ez alól az állattenyésztő brigád, mely vegyes összetételű. Az állattenyésztő brigádot negyvenen alkotják.

Önkéntes jelentkezés alapján szervezték meg, de a gyengébb munkaerejük hanyagabbak hamar lemorzsolódtak, s így egy igen egyes, fegyelmezett közösség jött létre. A többiek a növénytermesztő brigádokba tartoznak, bár itt is van két speciálisabb feladatu brigád, szőlőtermesztőké és a kertészeké. A Tsz-nek 12 iparos tagja van: 4 ács, 2 bogsnár, 2 kovács, 2 kőműves, 2 iparitanuló.

A vezetőség 11 tagból áll. A jelölésnél ügyeltek arra, hogy arányosan legyenek képviselve a régi és új gazdák. A vezetőség tagjai között párttag nincs. A Tsz tagjai-közül is csak 3-an-párttagok. Magasabb végzettsége csak az agrónómusnak és a főkönyvelőnek van. A vezetőségi tagok 6 általánost, vagy annyit sem végeztek el. Mind ez igen nagy nehézséget jelent a brigádvezetők kiválasztásánál, mivel ezek az írásos teendőket csak igen nehezen tudják ellátni. A vezetőség tagjainak és a brigádvezetők szakmai továbbképzése. Eddig mindössze a brigádvezetők vettek részt egy 2 hetes tanfolyamon. Egyesek az önképzéssel is megpróbálkoztak, de kellő szabadidő hiányában ezt is kénytelenek voltak abbahagyni, bár látják, hogy ilyen nagylétszámú Tsz vezetéséhez sokkal nagyobb ismeretekre van szükség. A vezetőség számára a munka megszervezése jelenti a legnagyobb problémát. A Tsz 834 tagja közül csak 120 dolgozik rendszeresen. Nyári időnyomunkák esetén sem haladja meg a dolgozók száma a 230-270-et. Ezt az állapotot jól jellemzi az a tény, hogy mindössze 310 család munkaegységeinek a száma haladta meg az elmúlt gazdasági évben a 300-at. Ezekből az adatokból következik, hogy kb. 200-400 olyan tag van, nyugdíjasokon kívül, akik nem dolgoznak a Tsz-ben, hanem háztáji földjük műveléséből és egyéb kereseti forrásokból próbálnak megélni. Ugyanis az érvényes rendelet értelmében a Tsz kénytelen olyan tagjainak is háztájit juttatni, akik egyáltalán nem dolgoznak. Ezek megművelik háztáji földjüket, de nem járnak a Tsz-be dolgozni, mert aháztáji jövedelmét kiegészítik egy, vagy esetleg több olyan családtag jövedelmével aki valamilyen közelebbi vagy távolabbi üzemben vagy gyárban dolgozik. Másrésztük pedig helyben, vagy a közvetlen környéken-nézett kereső foglalkozás után, elsősorban a gépállomáson, téglagyárban, és az erdészethnél, vagy távolabbi városokban helyezkedett el, mindenekelőtt Budapesten.

Ezek után nem érdektelen közelebbről megvizsgálni azoknak a Tsz tagoknak a jövedelmét, akik többé-kevésbé rendszeresen dolgoznak a Tsz-ben. Teljesíteni tudnak átlagosan 250-300 munkaegységet. Az elmúlt gazdasági évben egy munkaegység értéke 28, 8 Ft volt, erre az évre pedig előreláthatólag biztosítani tudják a 30 Ft-ot. Ez 300 munkaegység után mintegy 9000 Ft-ot jelent. Ehhez az összeghez kapcsolódik még a háztáji gazdaság jövedelme. Kéthelyen a ház-

táji föld területe 800 és 1600 öl között ingadozik. A háztáji gazdaság területét az egyén által teljesített munkaegységek száma alapján határozzák meg. A háztáji egyrészén konyhakerti növényeket másik részén pedig takarmánynövényeket / marharépat, takarmánytököket, stb. / természetnek, ami lehetőséget ad bizonyos mértékű állatállomány tartására. Azok a tagok, akik dolgoznak, és legalább 150 munkaegységet teljesítenek, következő állatállománnyal rendelkeznek: 2-3 hizóval, 50-60 baromfival, legtöbb esetben még egy fejőstehénnel is. Mika József 47 éves Tsz tag állatállománya: 2 hizó saját családjá részére, 3 db. szerződéses hizó, 27 tyúk, 25 kacsa. A munkaegység után kapott jövedelmről kiegészítjük a háztáji gazdaság jövedelmével, akkor már kedvező kép alakul ki a tagság jövedelméről.

A dolgozó Tsz tagok nem is annyira a munkaegység értékét, mint inkább a fizetésrendszerét tartják erősen kifogásolhatónak. Pénzben a Tsz a zárszámadás mellett csak egyszer fizet, húsvétkor: átlagosan 500-700 Ft-ot. A Tsz tagság havonta szeretne kapni munkaegységenként kisebb összeget, úgy, ahogy azt az állattartóknál megvalósították. Az állattartó brigád tagjainak havonta munkaegységenként 10 Ft-ot fizetnek. Ezt az összeget megfelelőnek is tartják, megvannak elégedve, és lelkiismeretesen dolgoznak. A tagság elismeri, hogy az állattartók munkája igen nehéz; megérdemlik azt amit keresnek, de szeretnék, ha nekik is ilyen rendszer szerint fizetnének. A Tsz vezetőség is próbálja a kiutat megkeresni, de véleményük szerint a Tsz jelenlegi helyzete még nem engedi meg, hogy az egész Tsz tagságra kiterjesszék az állattartóknál immár meghonosodott fizetési rendszert.

A tulajdonviszonyok megváltozása rányomja bélyegét a-családi viszonyok alakulására is. Jelenlegi helyzet az, hogy szinte kizárólagos az individuális kis család. Ez a különböző oldalról elindult fejlődés utolsó láncszeme. Döntő tényező a családviszonyok alakulásában a társadalmi rétegződés, ugyanis másképpen változik a család összetétele az egy gyerekes gazdáknál, másképp a földdel bíró, de többgyerekes családoknál, és másképp a nincstelen cselédekénél.

1./Az egy gyerekes családoknál gyakori jelenség, hogy a család együtt marad a fiatalok házassága után, közösen gazdálkodva, egy kenyéren. A családfő az apa, akinek a nevében van a föld. Ez nem a hagyományos nagycsalád, az együttlakás és közös gazdálkodás azért maradt fenn, mert a földet nem művelhette más, mint a család egyetlen munkabíró férfitagja. Az ilyen családforma a legutóbbi időkig, a Tsz szervezéséig fennállt. A szülők, míg munkabírók, nem adják át a vezetést a fiataloknak. Ez ma már anakronisztikus, s ezért okozza a szétválást. Amíg a föld a szülők akaratához kötötte a fiatalokat, hiába akartak különválni. A Tsz megalakulása ezt a kötöttséget természetesen megszüntette.

2/ Más a tendencia a többgyerekes gazdacsaládoknál, ahol többi-rányu a fejlődés.

a./Egyik esetben a fiatalok házasságkötésükkor megkapják az öket illető részt, és ezután sem lokálisan, sem gazdaságilag nem élnek együtt a szülőkkel. Persze kivétel mindig akad. Pl. a legkisebb gyerek marad a szülőkkel, övé marad a ház is.

b./Más esetben a föld az apa haláláig együtt marad, kezében tartja a birtok irányítását. Az ilyen viszonyokat nevezzük nagycsaládinak, mely gazdasági és lokális együttműködést jelent. Mészégető Jánosné 51 é. adatközlő mondta: "apám testvérei együtt éltek, mindig együtt jártak dolgozni a mezőre, közös vót a föld, míg a nagypám meg nem halt. A menyecskéknek meg az öreganyán parancsut." Mióta nincsen föld nem tartja össze semmi az ilyen családot, nincs gazdasági alapja az együttélésnek, a fiatalok házasságkötésük után az öregektől különváltak élnek.

c./Eleg ritka Kéthelyen az olyan szétválás, mikor a föld-együtt marad az apa irányítása alatt, s a házasságkötéskor különváló fiatalok bizonyos mértékben függenek az apától, mert az örökséget t tőle várják.

3./A földnélkülieknél, többnyere a cselédekénél sokkal ritkábban lehet megfigyelni a családi összetartozás külsődleges jegyeit. A gyerekek, ha megházasodnak különválnak, elköltöznek, legfeljebb a legkisebb lány marad a szülőkkel. A saját keresetükből élnek, függtlenül egymástól, hiszen a gazdasági közösség, a megélhetés alapja

a föld hiányzik.

A kérdés most már az, mit tartanak ők családnak, vagyis a vérségi összetartozás és gazdasági kooperáció hogyan tükröződik a szülők és gyermekeik tudatában? Kettősségről van szó. Egyrészt aszerint válik el a megkülönböztetés, ahová születése szerint tartozik az egyén, másrészt ahová házassága után. Általában az egy fedél alatt élő, egymással vérségi kapcsolatban lévőköt szokták összefoglaló néven családnak nevezni. Az individuális kiscsalád egyeduralkodóvá válását mutatja az, hogy az önálló-családot alapító fiatalok ma már általában nem tekintik családjuknak azt, amelybe beleszülettek, apaszüleiket, testvéreiket csupán rokonaiknak tekintik, de a szülők gyermekeiket akkor is családjukba sorolják, mikor ők már külön költöztek.

Az öregek és fiatalok együttélése gazdasági kényszerűség volt, s az öregek kezében összpontosult a vezetés, ma már az együttélés, ha fennáll, minőségileg más. A korábban a földtulajdon birtokában vezető szerepet vivő idősebb szülő ma a fiatalok munkáját csupán kiegészíti, természetesen mindemellett fontos szerepük van, elvégzik a házkörüli teendőket, vigyáznak a gyerekekre. Munkájuk másodlagos a fiatalok nehezebb, mezei, kenyérkereső munkája mellett. Az egymásra utaltság kettős, a szülők előregedve rászorulnak gyermekük ellátására, viszont a dolgozó fiatalok örülnek, hogy van, aki otthon elvégez, míg ők dolgoznak, különösen, ha kicsi gyerekek vannak.

A család irányítása az individuális kiscsaládban is megosztott. A gazdasági ügyeket az asszony az asszony intézi, a családfő csak a nagyobb jelentőségű ügyekbe szól bele/házépítés, butor, gazdasági eszközök vásárlása/, viszont a család hivatalos ügyeit ő intézi, és ő képviseli a családot a falu előtt. A család mindenkeri gazdasági állapotát tükrözte a lány kiházásítása is. A legszegényebb földnélküli is előteremtette a lányát megillető vászonneműt, míg a földdal bírók vagy móríngot, vagy kisebb értékű vagyonnal házásították ki a lányt. Ma már ilyen szokás nincs. A divat szeszélye szabja meg a hozomány nagyságát.

Összefoglalva az eddigieket, a családviszonyok alakulása az általunk vizsgált rétegeknél egyaránt az individuális kiscsalád lét létrejöttét mutatja gazdasági és lokális tekintetben is. A korábbi családformák közül a nagycsalád már csak emlékenyagban él. A jelenlegi családviszonyok alakulásában a megváltozott tulajdonviszonyoknak

A falu társadalmában külön problémát jelentenek a cigányok. A falu lakossága magyar, csupán egyetlen cigánycsalád él benn a községben a Sári-pusztai cigánytelepről négy éve beköltözött pásztor családjá.

A Sári-pusztai telepen, a falutól kb 5 km-re tizenhat család román anyanyelvű teknővályó cigány él. Az első világháború előtt még kivétel nélkül teknő, faedény készítésből éltek. Mára részint a faanyag drágulása, részint a kereslet nagymértékű csökkenése miatt jóformán teljesen megszűnt ez a munkalehetőség. Megszűnt ezzel együtt jellegzetes erdőről-erdőre vándorló életformájuk is. Most jóformán munka nélkül élnek. Egy-egy férfi legjobb esetben két-három hónapot dolgozik egy évben. Olykor egy-két hétre az asszonyok is bejárnak alkalmi munkára. A Sári-pusztai, vagy somogyszentpáli állami gazdaságba. Ebből, s apró mezei lopásokból él a család, különösen, a Tsz megalakulása óta, amióta napszámba sem mehetnek. Nagyjórészt földkunyókban 5-en már vertfalú, de szalmatetejű házban élnek. A faluval ugyyszólván semmi érintkezési felület nincs.

Sári-pusztán három évvel ezelőtt indult meg a románnyelvű iskola, egy tanítóval három osztállyal. A gyerekek legnagyobb része nem, vagy igen ritkán jár iskolába. Ruházatuk, élelmezésük igen gyenge, ezen csak igen kis részben tud segíteni a Nőtanács, az iskola és Vöröskereszt. A községi tanács elgondolása az, hogy a cigánytelepet felszámolja, és a pusztán lévő állami gazdaság üres épületeiben ad helyet a családoknak. Ennél is fontosabb lenne, ha a Tsz-ben, vagy a Sári-pusztai állami gazdaságban sikerülne őket viszonylag állandó keresethez juttatni. Az ország számos községében jóval eredményesebben tudott a tanács, Tsz hozzányulni ehhez a kérdéshez.

A népköltészet, a hiedelmek és a népi szokások köréből kevés helyi összehasonlító anyaggal rendelkezünk. A somogy megyei folklórgyűjtés a századforduló után jelentős mértékben csökkent. A megtörtént vizsgálatok sem tértek ki a hagyományos elemek társadalmi szempontok szerint való vizsgálatára. Különösen a szokások gyűjtését nehezítette meg az a tényező is, hogy a falujárás napjaiban ezeket csupán elbeszélés alapján és nem valóságukban ismerhettük meg. Mindezek ellenére is néhány általános jellemvonás nyilvánvalóan megmutatkozott a gyűjtés során. Általában véve a folklór hagyományos része - amint ez szerte az országban így tapasztalható - határozottan visszahuzódott, régi formájában kihalásra ítélt. Egyrészt megszűntek azok az alkalmak, amelyek fenntartották a hagyományozás lehetőségét, másrészt pedig a megmaradt szövegek, hiedelmek, szokások is megváltoztak, modernizálódtak. Ez a modernizálás természetesen nemcsak kifejeződése a feudális paraszti társadalom osztálytartalmát végleg szétzúzó társadalmi fejlődésnek, egyszersmind a hagyományozásra sokkal kevésbé alkalmas, kevésbé folklorisztikus vonások, szövegek és szokások megjelenését is jelenti. Ez a változás nem a felszabadulással, vagy a termelészövetkezeti mozgalommal kezdődik. Jelentős nyomok mutatnak arra, hogy már az első világháború után is ugyanez a folyamat játszódott le; a politikai majd társadalmi átalakulás csupán meggyorsította ezt a folyamatot. Ma-
gukban a megváltozott folklór elemekben ezért találkozunk a hagyományos elemek helyén - amennyiben ezek nem nyomtalanul tűntek el - a polgári kultúra, nemegyszer ennek hivatalos ága, termékeivel, alkotásaival. A következőkben ezt a változást szeretnénk néhány területen bemutatni. Először a hiedelemanyag, majd a prózai epikus hagyomány, végül a szokások néhány példáján kíséreljük meg a fent vázolt fejlődés jelenségeinek megállapítását. Az elemzés során, amennyire az adott körülmények ezt lehetővé teszik, igyekszünk a volt cselédség és a volt birtokos parasztság köréből származó adatokat egymástól megkülönböztetni. Noha a mai szempontu vizsgálat egyik tanulsága éppen az eleven kultúrának egységessülése

se, a kapitalista társadalom réteggkülönbségeinek elhalványodása, éppen a hagyományos folklór-elemek vizsgálata a mult viszonyaiba tekintve okvetlenül határozottan utal a társadalmi csoportok egymástól eltérő életére és hagyományára.

A hiedelmek és a néphit kérdéseit sorra véve, legelőször is azt a közhelyet kell megemlitenünk, hogy a folklórnak ezek igen régi vonásokat megőrző területei. Ez annál inkább érthető, mivel pusztán tudati jelenségek lévén, közvetlenül nem függenek sem közösségi alkalmaktól, sem bizonyos közösségi szintű cselekedtektől.

Ismerik például az embereket álmukban megnyomó ludvércet, tudják róla, hogy lólába van, azt is említik, hogy férfihoz asszony, asszonyhoz férfi képében járt. Az égen szálló, tüzes csóvájáról felismerhető ludvércre is emlékeznek. Az idősebbek még maguk is "látták", nem kételkednek benne. /"Ahun egy ember nagyon kételkedett ebben, megjelent a felesége képében oszt lólába vót." Szabó László mé, 76 é. / Az asszonyokat, de a férfiakat is megszopó szépasszonyokban is hiszték, ma is többen említik a hozzájuk fűződött hiedelmet. Figyelemreméltóan mutatja azonban a hiedelem halványodását - egyelőre még a hagyományos hiten belül - az a tény, hogy már az egyes alakokat elhomályosultan említik, a ludvérc és a szépasszony jellemző vonásait a boszorkányokéval keverik össze. A boszorkányról az általában országszerte ismert képet mondják el. Állat képében jár /olykor kerékben fut/, állatokat és embereket ront meg. Ismerik ártalmatlanná tevésének módjait is: a tehenet megrontó boszorkányt vasvillával szurják meg, magát a tehenet gatyamadzaggal verik, a kulcsukat Szentgyörgy napkor nyirfaággal tekerik be, hogy távoltage a boszorkányt. Ezeket a hiedelmeket olykor többé-kevésbé kerek történetben mondják el. Azonban még az olyan adatközlő is kételkedik a létezésükben, aki egyébként ismeri a boszorkánytörténeteket. XX Véleménye szerint "Máma nincsen se boszorkány, se semmi ./=hasonló./ Régen volt." /Molnár Imre 75 é./ Ismerik a hazajáró lelkeket, halottakat történeteit is. Ezzel kapcsolatban említik a halottlátó asszonyt aki "Imádságban kapta meg ezt." /Hogy t.i. lássa a holtakat. Udvari Jánosné. 71. é. / Azonban még

akik a falubeli öntőasszony tevékenységét pusztán jó üzletnek, tudományát nem értelmezhetően megszerzettnek vallják. Azt is mondják, hogy inkább más faluból járnak hozzá, mint magából Kéthelyről.

A katolikus vallás értékelése is megváltozott az utóbbi időben. A vallás leginkább alapvető tételeit is egyre inkább a józan ész és a gyakorlati tevékenység szempontjából értékelik és elemzik. "Szabad akaratra rendelt a Jóisten bennünket, tehát azt, amit akarunk", mondja még az olyan adatközlő is /Molnár Imréné 70 é./, akit "Szent asszony"-nak tartanak. Általában megjegyzik, hogy a vallásosság régen nagyobb volt, mi ma. "Abba az időbe a széna még meg is ázhatott, a templomba elköllött menni." /Kövér József 60 é./ A vallás egyes jelenségeinek az értelmezésébe a mai élet képeit vetítik bele. "Egy világalkotónak kellett valakinek lenni, mert semmiből nem lehetett semmi. Nevezhetnék azt Péternek, Ferkónak. Istennek nevezzük, ami latin szó. Ahogy kitalálták most a rakétát, előbb fel kellett fedezni a részeit, így volt a világgal is." /Tüske Sándor 33./ Az ilyen vélemény, ha még csak részeibe vonul is be a materializmus, már korántsem a szemethunyó-fejethajtó hajdani hit. A faluban egyéhként sokan mondják, hogy csak a gonoszok, a gazemberek vallásosak, azoknak van bűnük, hogy leinádkozzák. A templombajárás is megcsökkent. Általában akik hivatalba járnak, vagy húzamosabb ideig Budapesten voltak, nem járnak el, még nagy ünnepeken sem. A templombajárók általában idősebbek. "Én már idős asszony vagyok, éntüllem hiába is tiltanak. Mondják meg, mi kellene ilyen öregnek, se mozi se mulatás." /Udvari Jánosné 71 é./ Ugyancsak ő mondja el, hogy régen is az öregek jártak többet templomba, amikor még sok szeretett volna menni, akkor is. "Mikor fiatal voltam, nem jártam annyit templomba, mert sok dolgom volt. Régen úgy ünnepeken annyira tele volt a templom." A hagyományos templomozás sem volt azonban mindig ~~vallásos~~ kizárólag vallási indokú. Éppen a hagyományos ülésrend /csak öregasszonyok és emberek ülhetek le, a gyerekek és ^{kisebb} ~~nagyobb~~ lányok elől, eladó lányok és asszonyok hátul, a padok mögött álltak, a házas férfiak és legények a kórusra jutottak/ utal arra, hogy mennyire társadalmi megmozdulás, esemény volt az istentisztelet.

Van olyan adatközlő is, aki irónikusan emlékszik vissza erre. Véleménye, ha ma még nem is mondható általánosnak, mindenesetre megformált, vállalt nézet. "Régen alig fértünk be a templomba, ma konog a templom, csak nagy ünnepeken vannak sokan. Vannak, akik leggyakrabban járnak, azok a leggazemberebbek, mert kiélték magukat, és most már megadták magukat az Istennek. Én is katolikus vagyok, de aki ilyen nagyon vallásos, mint ezek, ezek a vallás leple alatt gazembereskednek. Legények nemigen ~~XXXXX~~ mennek, valamikor azért mentek, hogy nézzék a lányokat. Máskor ~~annyan~~ voltak, hogy csak úgy ódaltak előre, mikor le akartak térdelni, durr, előre estek." /Szabó Istvánné 71 é./ Hitoktatásra a katolikus lelkész szerint még mindig mintegy 60 százaléka jár a gyerekeknek. A gyerekek maguk azonban úgy tudják, hogy különösen a felsőbb osztályokból ennél kevesebben járnak. A lelkészek személyével általában nicsenek megelégedve. Az idősebbek a ~~XXXXY~~ fiatal papról mondják, hogy nincsen a régi hitben; a fiatalabbak a régi pap durva, konok természetét emlegetik.

A keresztény és a keresztényen kívüli hiedelmeknek, a vallásnak az értékeléséből egyaránt kiviláglik, hogy a faluban a társadalmi változás ebben is jól megfigyelhető. Az idősebb asszonyok hiszik a hiedelmeket, rózsafüzér-csoportok alakítottak, járnak a litániára. Hasonló a helyzet az idősebb férfiaknál is, pusztán a vallásosság külső megnyilatkozásai ritkábbak. A középkorúak azt mondják, hogy munkájuk miatt nem érnek rá foglalkozni a babónákkal, de a vallással sem. A fiatalok hallják még az idősebbektől a hagyományozott képzeteket, egy ideig hisznek is bennük, Ezzel párhuzamos, hogy az iskola alsóbb osztályáiból aránylag többen járnak templomba. Amint növekednek, úgy lesz egyre kevesebb kedvük és idejük a templom látogatására, a babonák meghallgatására vagy megtevésére. Az iskoláskorból kikerülő fiatalok már csak hallottak azokról, maguk általában nem teszik, különösen akkor, ha állásuk olyan, amelyet a felszabadulás utáni változások teremtettek meg. Különösen akkor mérhetjük föl ennek a változásnak a fontos

~~hiszük~~ a b. l.

ságát, ha a község kivételesen erős klerikális tényezőit figyelembe vesszük. /Például a volt apácák közül nyolc jelenleg is a községben van./ Az egyházi kapcsolatok néhány eleméről még a szokások tárgyalásánál is esik szó.

A folklór alkotások vizsgálatakor először a hagyomány átadásának az alkalmi változtak meg. Az adatközlők ilyenek említik a kukoricafosztót. Telenként, egy-egy házhoz mentek fosztani, ott általában már a századfordulón is inkább énekeltek, játszottak, a hosszab epikus történetek mondása már csökkent. Tíz-tizenegy óráig fosztottak, azután a háziak valami harapnivalót adtak elő, utána a fiatalok táncra kerekedtek. A tollfosztó karácsony után szokott kezdődni. Ezt is lányos házaknál tartották meg. A fonóban hasonlóképpen történt a fiatalok szórakozása, itt azonban voltak idősebbek is. Figyelemreméltó, hogy már az első világháború táján is feltűnik a tánc a mulatságok záró, hovatovább egyetlen elemeként, szemben a hagyományt jobban származtató, pusztán az elmondott szövegekkel, énekekkel, játékokkal szórakoztató alkalmakkal szemben. Ma azonban mindennek már nyoma is alig található meg. Az egyik adatközlő visszaemlékezése is utal az átalakulásra, már a hasonlatként megemlített mai fogalmak felsorakoztatásával is. "Fonyó is vót. Fiatalok, öregek is fonytak, meg ott ismerkedtek össze a lányokkal, mint most a moziban. Nótáztak is, a rádió sokszor elénekel ollen régiéket." /Csordás Györgyné 64. é./ A mesélés szokására már csak az egyik legidősebb férfi emlékezik vissza: "Mesényi a tollfosztóban szoktak." /Hrangozó József, 80. é. / Különösen határozottan látni a változást a volt cselédeknél. Ezek még szinte máig is igénylik az akkor megszokott közösségi alkalmakat. "Régen a cseléd életében az istállóban szoktak összegyűlni. Minden este. Meg tengerifosztáskor, husz-harminc legény is meggyüt. Vót ott csutora, hermonika, meg aztán jó tánc. Ma a fiataloknak van könyvtáruk, ugy volt, hogy az öregeknek is lesz. Nem is ollen régen a góré helyén szoktunk összegyűlni minden este, beszélgetnyi, meg tréfákoznyi. Ez már a téesz idejében vót. /Magyar István ■ 64.é./ A hagyományozás alkalmi

közül a disznótor máig megmaradt, azonban jelentősége mindig is csekély volt. Ez a változás, különösen akkor, ha nem alakul ki ezzel párhuzamosan olyan mai társadalmi intézmény, amely a hagyományok valamilyen formában való továbbélését biztosíthatná, szükségszerűen a folklór tartalmának megcáppanására, az emlékezetbe hozható elemek hézagos voltára enged következtetni. A gyűjtött anyag alapján ez csakugyan így is történt. Akadt ugyan olyan adatközlő, aki még emlékezett például mesére, repertoárja azonban egy hazugmese, egy novellamese és egy ponyvátörténet elmondásából állott. Ebben az esetben ugyan a rövid gyűjtési idő valószínűvé teszi, hogy az adatközlő ennél több epikus anyagot is tudott volna, mindazáltal már az a tény is, hogy ő maga ezt ítélte legjobbnak és ezt a mindenképpen másodlagos, kései anyagot szánta bemutatkozásul - magában is jellemzi a hagyományok szürkülésének mértékét. Hasonló megfigyeléseket tehetünk a többi műfaj körében is. Az énekelt illetve ismert dalok nagyrésze "magyar" népdal. Csupán néhány népi jellegű alkotást sikerült hallani, nemegyszer ezekről sem bizonyos, hogy csakugyan a helybeli öregektől származottak az adatközlőkre. /"Mikor duhaj gyerek vótam"...,"Mikor én már tizenhat éves vótam"... stb./ A hagyományosnak ítélt dalok közül kései betyárballadák /"Nem messze van ide Kismargita"...,"Bakonyerdő gyászba van".../ katonadalok /Pl. "Keresik a, keresik a keresztlevelemet".../, szerelmi nóták /"Sej a kis sári sűrű mellett van egy tó".../ bukkannak elő. A nóták közül az egyikről maguk mondják, hogy egy 1912-ben történt eseményt, a sári kastély építéskor a toronyról leesett két bádogos történetét mondja el, egy nótáskönyv /ponyva/ alapján. /"Mégkészült a sári torony teleje".../ Ha van is arra adatunk, hogy téma szerinti utánakérdezéssel ennél régiebb hagyományok is felbukkanhatnak a közösségből, mindebből nyilvánvalóan látszik, hogy az ismert, számontartott hagyomány mennyire utolsó szintjét őrzi a magyar ~~népköltészet~~ népköltészetnek. A prózai műfajokban ez hasonló plasztikussággal nyilatkozik meg. A hosszabb, feudális epikus történetek helyét a polgári viccek veszik át, a hagyományos műfajokból azokat őrizve meg ideig-óráig, amelyek ehhez a

mai műfajhoz a leginkább közel állnak: a találóskérdést, anekdotát, "beugrató" kérdéseket. Ezek között nagymultu, hagyományos változatokat is találunk /"Mikor van a legtöbb toll a tyukon?", vagy az m és k betűk kérdezése/, ezek mellett azonban olyan nem népi gondolatok is megjelennek, mint a különböző jelek elolvastatása, a jövő megmondása /már hangvételeiben is ~~váari~~ formában/, a gyufatrükk, vagy az ~~éxxx~~ érzelmes nótára utaló, sikertelen szellemesség /"De kár, hogy elmúlik a nyár!"/. Az egyik történetről maga az adatközlő mondja el, hogy Budapesten hallotta /Horvát Lajos 58.é./, többet pedig az iskoláskönyvek, naptárak egyheletesdi találóskérdéseiből merítették /Hány a vadlud, hányan mentek Píripócsra, hány éves a lány?/. Ezek közül nem egyet már formája /"Pizyi Palkó elment Píripócsra..." Magyar István 64.é./ is a nem népi töről sarjadottak közé helyez. Elmondója volt cseléd, akit a faluban tréfás embernek ismernek. Jellemző, hogy hagyományos anyag keresésekor hozzá utasítják a gyűjtőt. Ismét meg kell állapítanunk, hogy gondos utánajárással, a helybeliek emlékezetéből ennél sokszorta régibb korra utaló, nemegyszer teljes adatot is sikerült volna előkereshi. Azonban éppen a sietős anyagszerzés ~~kx~~ következtében jobbra csak a felszinen, a ma ismert szinten maradt a gyűjtés. A hagyományos adatokat elmondók általában az idősebbek közül kerültek ki. A fiatalabbak - különösen a hiedelmek és hiedelemtörténetek elmondásakor - állandóan bíráló és hihetlennedő megjegyzésekkel mutatták, hogy buta, tudatlan dolognak tartják mindet. A ~~xxx~~ modern fogalmak, kifejezések azonban nem rangos műfajban, hanem viccekben, azok közül is a leginkább nyers és kényszeredett fajtájában mutatkoztak meg /Pl. "Mit látsz a vasfüggöny mögött", - erre a csattanó "egy hüje tart két szál gyufát."/ Mindazáltal figyelemreméltó, hogy még az ilyen szórakoztatásnak és szórakoztatónak is van társadalmi rangja, megbecsülése. Más, fejlettebb fokot feltételező folklór műfaj híján ezek képviselik a faluban a szellemi frissességet, talpraesettséget, tréfát, a paraszti életforma mindvégig megbecsült kategóriáit. Sajnos, az ilyen műfaj társadalmi megvalósulásáról, ennek alkalmairól nem nyílt alkalmunk bővebb ismereteket nyerni.

(17)
A szokások köréből csak néhány olyan elemet mutatunk be, amelyekben a változás külön határozottsággal nyilvánul meg. (A szokások kifejezetten társadalmi, közösségi rendszerező és jelképező erejétől függően ezek a szokás-változások közvetlenül utalnak a fejlődés tényezőire, nemegyszer maguk az adatközvetítők is szóval megmondják, milyen társadalmi átalakulás eredményezte ennek vagy annak az elemnek az ~~átt~~ eltűnését, újjáformálódását.) Nagyon általánosítva azt a tanulságot szűrhetjük le a szokások elemzéséből, hogy a legtöbb hagyományos szokásnak a formája megváltozott, sőt amennyiben még maradtak változatlan elemei, ezek is átalakulásnak vannak kitéve. Azonban azok a társadalmi tényezők, amelyek egy-egy szokást a család /pl. a lakodalom, temetés/, egykoru pajtások /pl. komálás/ vagy a falu egésze /pl. az ünnepi szokások nagyrésze/ mintegy közösségi megnyilvánulásává tették, ma is fennállnak, éppen erejükből alakulnak ki, táplálkoznak a modernizált formák.

A lakodalom mindig emlékezetes volt. Többen mondták, hogy életre szóló vigasságot tartottak olyankor. Határozottan érzik a házasságok vagyoni vonásait is. A mód már kezdettől fogva megszabta a fiatalok egymással való kapcsolatát. "Régen itt falun nagyon számított, hogy kinek mennyi vagyona van. Ma már nincsen senkinek se vagyona. Ezért ma már nem is jelent semmit a falun se a vagyon. Ma könnyebb az ismerkedés falun is." /Bakai Vendel 77 é./ Határozottan utalnak arra, hogy ma nincsenek olyan társadalmi különbségek, mint a kapitalizmusban. "Most lesz egy pógárgyerek /= volt gazda fia/ esküvője, szegénylányt vesz el, régen nem engedték volna." /N.N./ A vagyonhoz házasodás legtöbbször azt eredményezte, hogy falun kívül, közvetítők segítségével házasodtak össze a fiatalok. Ezt is egyértelműen szembeállítják a mai helyzettel. "Nejlont vesz már a vőlegény a lánynak. A fiatalok nem a faluba nőültek, hogy gazdag leányt vegyenek, elmentek más vidékre is. Mindegy volt, hogy szalmából is volt kitömve az ~~az~~ oldala. /= csak mutatta a módot. / ... Ritkaság volt, akit falubeli vett el." /Mika Józsefné 50 é./ Az öszszeházasodásban a jó mód ígérete legyőzte a többi szempontot. A buzsa-ki és somogyszentpáli "tót"-okkal például nem házasodtak össze szívesen. Ritkaságnak tartották az ilyen házasságot, csak ujabban tűnik

(18)

ez is természetesnek./N.N. 36 é.iparos/Amikor összeházasodtak régen is, mindig a vagyon volt az oka. Szentpálat nagyon gazdag községnek tartották, nagy lakodalmairól híresnek./Harmath József 48 é./A lakodalom és a házasság egyes szokásmozzanataiban is határozottan megfigyelhető a személytelen vonás, a gazdasági viszonyok csupasz megmutatkozása. Nem ritka, hogy a fiatalok úgy ismerik meg egymást, a lány nem is tudja, ki az ura. Az egyik adatközlő elmondja megkérésének történetét: "Megyek egyszer a szőlőben, mondja a szomszéd, nézzem milyen szép szőlő. Nézttem, de nem volt annyi esze, hogy megkínáljon. Másnap korán keltem, foltoztam, meg lógott a hajam is. Jön az édesapám, hogy gyere bé. Én nem akartam, mondtam, hozd a hajtüt, meg a ruhám ott van. Oszt bementem. Megkért. Mikor elment, jött az apja. De én nem akartam hozzá menni. A mostani uramhoz sem akartam. Édesanyám mondta, ide el kell jönni. Birtok volt, én meg jöttem." /Molnár Imréné 70 é./A lányt általában a vőlegény jelölt megbizottja, a kullogó szemelte ki. Kipuhította azt is, hogy a lánynak mennyi hozománya jár. Amikor már ezt tudták, a kullogó meg a vőlegény elmentek a lányos házhoz. Ha a legénynek tetszett a lány, meglökte a kullogót a lábával, az megkérte a lányt. "Ha megtudták, hogy a lánynak nincs semmije, akkor már el se mentek. Mer régebben a vagyon számított. Ha a lány nem tetszett a legénynek, akkor azt kérdezték, hogy van-e széna, vagy van-e szalma, vagy van-e eladó földje. Olyat kérdezték, ami nincs a háznál. Így aztán elmentek, és a lány szülei megtudták, hogy a lány nem tetszett meg a legénynek. A legény és a lány akkor látták először egymást." /Nagy Kálmánné 62 é./Ma már nincs kullogó. Általában két-három évig udvarol a legény a lánynak. Vannak olyanok, akik már az iskolában összeismerkednek. /Németh Györgyné 35. é./A mai körülményekre tipikus az is, hogy "Ugy ismerkedtek össze, hogy a tsz-ben egy ideig együtt dolgoztak, egy brigádban." /Horváth Sándorné 46 é./A brigád más formában is kapcsolatba kerül a házasodással. Emlitenek olyan esetet is, amikor a brigád férfitagjai, barátok, elhatározzák, hogy egyszerre nősülnek meg. Ugy is történt. /N.N. 36 é./Esküezni általában még templomban esküsznek, de már idősebbek is elszivlelik, ha valaki nem esküszik meg a templomban. "De most jobb is, ha nem a papnál esküsz

nek."/Bakai Vendel 77 é./Általában ⁽¹⁹⁾ úgy tartják, hogy a szövetkezet megalakulása véget vetett a nagy, cifra lakodalomnak. Amióta az asszonyok, lányok is dolgoznak, illetve amióta sokhelyén ők a szövetkezeti tagok a családból, ~~sokan~~ sokan nem is mennek, férjhez, maguk is eltartják magukat./Mika Józsefné 50 é./A hagyományos lakodalom megszűnése azonban inkább csak a vagyon szerinti házasodás, a leány és a föld ~~szemrevételének~~ kimódolt formái megszűnését jelenti. Megszűnt ezen kívül a móring adása. Mind a menyasszony, mind a vőlegény adott - nem nagy értékű - móríngot, ha meghalnak a jegyesség alatt, a másik ne károsodjon, egy esetleges kedvezőbb alkalom elszalasztásával. Ennek következtében azonban félévig nem ~~házasonhatott~~ házasodhatott meg az életben maradt. A móríngolást az eljegyzésnél kötötték, a két család öregei. Ez pecsételte meg azt is, hogy megegyeztek a hozományban, a menyasszonynak adandó ajándékokban, az új pár gazdasági és jogi viszonyaiban. Ha nem tudtak megegyezni, széjjelváltak./Nagy Kálmánné 62 é./Kiházásításkor a legény rendszerint csak egy-két hold földet kapott, még ha többjük volt is. Tehenet mindenképpen adtak, legalább egyet./Horváth Sándorné 46 é./A vőlegény vette a menyasszonynak az esküvői ruhát, hozzá selyemkendőt, a lány személyes ruháit kapta. Butort csak manapság visz a házasságba./Harmath József 48 é./Tsz-lakodalom még nem volt a faluban, most lesz az első. Ezt nagy érdeklődéssel emlegetik, faluszerte, annak ellenére, hogy ötletünkör a szövetkezet vezetősége még azt mondta, hogy semmivel sem járul hozzá a lakodalomhoz. Két szövetkezeti fiatal házasodik össze, sokakat hívnak meg./Horváth Sándorné 46 é./Az ilyen megoldásról egyébként a szomszéd községek tapasztalatából és a rádióból tudnak. A rádióban hallottakat is maguktól értődőnek veszik, igyekeznek követni. Ma általában hat-hét vőfély és ugyanannyi koszoruslány szokott lenni. Ezek többnyire rokonok, ha távolibbak is./Takács Ferencné 56 é./A vőlegények sötétkék, a koszoruslányok rózsaszín ruhában vannak, nem viseletben./Harmath József 48 é./Régen a lakodalomra csak a rokonságot hívták meg. Vagy a menyasszony, vagy a vőlegény szüleihez hívták meg a vendégeket. Ahova meghívtak valakit, oda kellett vinnie az ajándékokat. Ma is él ez a szokás. A polgárosodottak inget,

vagy más ruhadarabot, a földművesek tyukot, lisztet, diót visznek. /N.N. 36 é./ A leánybucszutató szokása - egy héttel a házasság előtt a menyasszony leánypajtásai az istállónál vagy a telek sarkában elsírták, elbucszutatták pársuk leányságát - ma már nem szokás. Ma az egész rokonságot, de ismerősöket és barátokat is meghivnak. Aki nem hivatalos, még az is odamehet tátogni. /Takács Ferencné 56 é./ A lakodalomba hivatalos vendégek általában egy-egy tyukot hoztak magukkal. /Horváth Sándorné 46 é./ Ma már azonban nem akadály, ha valaki nem tud eleget tenni ilyen kötelezettségének. Régen még a vőlegényt is elzavarták, ha nem tudta a menyasszonynak megvenni mindazt, amit kívántak tőle. Ma inkább együtt beszélnek meg a fiatalok, hogy mit vesznek. /Nagy Kálmánné 62 é./ Az egyházi kihirdetés - háromszor - hozzátartozott a házassághoz. Mai napig is csak két olyan esküvő volt a faluban, amelyet nem kötöttek templomban. Az ilyeneket "megszólják, de szemükbe nem merik mondani." /Szabó Istvánné 71 é./ Ma a lakodalom általában szombaton kezdődik, hétfőig csak ritkán tart el. /Mika Józsefné 50 é./ Tudnak ugyan arról, hogy nem mindenütt tartják már meg a lakodalmakat, azonban csak akkor engedik el, ha más faluból hoz valaki párt magának. Magát a lakodalmat, hagyományosan a vőlegényes házban tartják. /Bakai Vendel 77 é./ A lakodalom időrendje általában a következő: szombaton délelőtt van a polgári esküvő, utána bemennek a paphoz, aki beszél nekik. A vacsora a menyasszonyos háznál van, itt egy keveset táncolnak is, de este átmennek a vőlegényes házhoz. Innen mennek másnap délben a templomba esküdni. /Horváth Sándorné 46 é./ ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~

A szorosabban vett lakodalmi szokásoknak még az elsorolása is nagy teret igényelne. Csupán a változásokat soroljuk fel tehát. Régen négy násznagy volt, két-két külső és belső, a menyasszonynak-vőlegénynek. Később két násznagy lett, a belső, aki a mőringolást intézte, ez a menyasszony násznagya volt; a külső, aki a vőlegény tanuja volt. Ma ~~násznagy~~ násznagy nincsen, még a megnevezések is ismeretlenek a fiatalok előtt. /Nagy Kálmánné 62 é./ Az ételek is megváltoztak. A kása ma már rizsa lett, a kugli-t pedig a sütemény, manapság főként a torta váltotta fel. A régi tészták is igen ritka lakodalomban fordulnak elő, gyakori vi-

21

szont az idősebbek által kicsufolt cukrászsütemény. Elmúlt a menyasszony ágyának vivése /Mikó Józsefné 56 é./, a vőlegényes háznál is egyszerűbben fogadják. Régen bezárták az ajtót, a vőlegény anyja söprüt vagy macskát dugott a ~~XXXXXXXXXX~~ lába közé, ezt a menyasszonynak ki kellett találnia, hogy mi az. Általában a körülállók sugták meg. ~~XX~~ Amikor belépett a házba, vizet tettek elé, vagy teknőbe seprüt helyeztek, azt célozva, hogy könnyű legyen a szülése. Ma már ez nem szokás. Átalakult formában él viszont a ház végigfutása. Amikor a menyasszonyos menet ma megérkezik a vőlegényes házhoz, az örömanya csókkal fogadja a kapuban a menyasszonyt. Betessékelik a vendégeket, majd leülnek, de utána felkelnek és végignézik a házat. /Horváth Sándorné 46 é./ Azt sem tartják már meg, hogy a vőlegényes házhoz menet, vagy az ottani háznézés közben a cigányok zenélnének az ottlevőknek. Az evés közben az ülésrend régen meghatározott volt, ma csak az ifju pár és az első vőfély meg koszoruslány helye megszabott, a többiek oda ülnek, ahova akarnak. A táncok közé is bekerült a keringő, fox, tangó. A zene cigányzene, ritkán rádió. Az evés közben ma is szokás, hogy a vőfély felköszöntse az ételeket. Verses köszöntés övezi az esküvőre indulást, a visszaérést az ebéd kezdetét, a kását /ehhez kapcsolódik a szakácsnék máig meglevő kásapénz szedése/, a menyasszonytáncot. Arra azonban már csak emlékeznek, hogy régen minden ételt külön köszöntöttek. A rigmusokat kézírásban, egymástól másolva tanulják a vőfélyek. Szövegük a hagyományos tartalmat fejezi ki, de jelentékenyen rövidítve, sejtethetően változtatva is. A verses-rigmusos közbekiabálások száma is csökkent. Az éjjeli körüli szokások közül teljesen elmaradt a halál látogatása, megmaradt viszont az ezt megelőző kontyolás /néhol csak kendőkötés/, a menyasszonytánc, esetleg a gyertyák meggyújtásával. /Takács Ferencné 56 é./ A menyasszony cipőjébe ma is szokás pénzt tenni. Elmaradt viszont az éjjelkor fehér ingbe, illetve kendőbe öltözött vőlegény és menyasszony bucsuzása /Bakai Véndel 77 é./ Akár csak a templomba menés előtt, régen ekkor is dobáltak perecet, apró kalácsot, ma azonban ez ~~sem~~ sem szokás. A volt cselédek lakodalma teljesen egyezik a volt birtokosokéval, noha cseléd korukban a házasságuk is szegényesebb volt. /Barta Sándorné 70/

(22)

Régen az asszony a lakodalom után is magázta a férjét. Ahogy a régiek mondták: "Hét tél, hét nyár válassza el az embert meg az asszonyt!" /Mikó Józsefné 50 é./, ez a korkülönbség volt az oka a magázásnak. Válás már a két világháború között is volt néhány esetben, de akkor még igen megszólták az ilyeneket. Ma több válás fordult elő, lassanként azonban természetesnek veszik. Egykét napig beszélnek róla, aztán elfelejtik. A két háború között is elvették már az elvált asszonyt is, főként ha tehetős volt. Ma semmiképpen sem akadály a későbbi házasság útjában a válás. /Szabó Istvánné 71 é./

A temetési szokások, a tor, virrasztás szintén hasonló módon elhomályosult, egyszersmind egyházbibb vallásos színezetet öltött. /Rózsafüzéreket mondanak a haldoklónál, stb. N.N 60 é./ Szokás még a fiatal lány menyasszonyi ruhában való temetése. A siratásra azonban már csak emlékeznek. A halottat azonban még rendszeresen kivirrasztják, a háznál. /Udvari Jánosné 71 é./

A keresztelésre ma már nem megy el, aki hivatalban dolgozik, azonban a szövetkezi dolgozók még minden gyereket megkereszteltetnek. A paszitára - a kereszteléskor a komaasszonynak küldött ajándéokra - még emlékeznek, egy-két esetben ma is megteszik. Régen szokás volt, hogy két héttel a szülés után az anya elment a templomba a kisgyerekekkel és a pappal megáldatta. Ezt avatásnak nevezték. Mivel a keresztelést régebben a halandóságtól féltükben a születés másnapján megtették, ez számított a tulajdonképpeni egyházbafogadásnak. A pap sem kért érte semmit, ellentétben a kereszteléssel. Ma ezt nyilvánosan már nem szokták megtenni, legfeljebb néhányan, "titokban" cselekednek így. Ezzel egyszerre szűnt meg az a szokás is, hogy a gyerek vánkására az avatásig rózsafüzért tettek. /Udvari Jánosné 71 é./ Szokás azonban ma is, hogy a kisgyerek csuklójára piros fonalat kötöznek. Hasonlóképpen elmúlt az a szokás is, hogy a keresztelőre vitt gyermek feje alá pénz tettek. /Takáts Istvánné 83 é./ A gyermekágyas asszonynak küldött ételek helyett utóbb a keresztanya pénzt szokott adni.

Összegezve ezeket a vonásokat, megállapíthatjuk, hogy a házasság, születés, halál szokásanyagában egyazon fejlődési vonal figyelhető meg: a hagyományos elemeknek különösen hiedelmekkel teletöltött részei

meg: a hagyományos elemeknek különösen hiedelmekkel telített részei határozottan elhalványodnak, míg az elsősorban csak társadalmi kifejezést szolgáló mozzanatok aránylag épségben maradnak fenn. Különösen világos ez az elkülönülés például az újasszonyfogadás mágikus és gyakorlati szokásainak eltérő továbbélésében. Azonban éppen egy ilyen szerves egészzé alakult szokás és cselekménysorozat, mint amilyen a lakodalom volt a hagyományos paraszti folklórban, nem engedi meg, hogy nyomtalanul kihulljanak egyes elemei: elvesztvén apró eseményeit maga is csakhamar megváltozik. Megszűnván az apró perecforma lakodalmi sütemények készítése, szükségszerűen eltűnik az a mágikus tartalom is, ami ezek készítésében, széthintésében nyilatkozott meg. Igaz ugyan, hogy részletesebben nem is firtattuk ezeket a jellemvonásokat, azonban ha ezek élénk, eleven erőt jelentenének, még ilyen futó ismeretségben is előbukkantak volna. További tanulsága a szokásoknak a napjainkban végbemenő uniformizálódás. Magyarázza ezt az a tény is, hogy a hajdani cseléd-birtokos közötti vagyoni aránytalanság /de éppannyira a cselédek sokkal inkább nagy közösségekben megnyilvánuló társadalmi környezete is/ megszűnt. Nemcsak szürkébb, hanem egyöntetűbb is a mai paraszti szokásanyag, mint amilyen volt. A folyamat szükségszerű és visszafordíthatatlan. Melyik ~~szokások~~ volt cselédnek jutna eszébe például, hogy menyasszonyát harminc ezüst pénzért vegye meg ma is, noha egykor ez az elem a cselédlakodalom lényeges része volt. Senki sem mondja a mai lakodalmakra, hogy "asztaltól asztalig" tették, amikor ma már egy szálláson nem nyolcvan lagnak, mint a pusztai élet idején. Ezek a hajdani viszonyok valóban jól rögzítették a hagyományokat, azonban éppen felbomlásukkor az ilyen mutató alkalmakkor, mint amilyen a lakodalom vagy a temetés, természetesen húzódnak a régi, szegénységre valló szokásoktól azok, akiknek ma már tehetségük van a hajdani rangosabb szokásokból eredő cselekedtek elvégzésére is. Az egyéni élet fenti szokásai pedig elsősorban alkalmasak a társadalmi haladás, feljebbkerülés szimbolizációjára; még akkor is, ha egy sereg kifejezetten ilyen célzatu

elemük / mint például a hagyományok meghatározta lakodalmi ülésrend vagy a vőfélyek hierarchiája / közben meg is szűnt. Az egyéni élet szokásaihoz hasonló képet találunk az ünnepi szokások elemzésekor is. Ezek szempontuk szerint két csoportra öszthatók: az olyan ünnepekre, amelyekben mindenki résztvesz /ilyen például a korbácsolás/, és az olyan fajtájukra, amelyek cselekményét csak egyes emberek, legtöbbször fiatalok végzik /például a betlehemezés/. Társadalmi változások természetesen mindkét csoporton belül lemérhetők. Azonban az első csoport - igaz, kevesebb számu - szokásában ezek csak áttételesen, egy-egy család szintjén jelennek meg; míg a második csoport esetében ez az egész falu társadalmi strukturájának alakulására vet fényt. Éppen ezért csupán ezeknek a szokásoknak az elemzését kíséreljük meg. Általában véve ezeket az egész falu ismeri. Az ünnepi szokások közül elhalványodott a regölés, a balázsolás és a mátkálás szokása. Ezek közül az elsőre és másodikra alig emlékeznek. Egy - homályos - adatot ugyan hallottunk arra vonatkozólag, hogy a cigányok még az ötvenes évek elején is regöltek, azonban ezt nem volt módunkban ellenőrizni. Még így is belevág azonban ez az értesítés azoknak az adatoknak a sorába, amelyek szerint a ma élő kotyolás, háromkirályokjárás = betlehemezés / és husvétii locsolás / szokását egyaránt a falu hajdani szegényebbjeinek, nem egyszer határozottan a volt cselédeknek, faluvégieknek a gyerekei szokták megtenni. Ezek sokkal nagyobb érdeklődéssel vesznek részt az olyan, az egész falura kiterjedő szórakoztató szokások végrehajtásában is, mint amilyen a maszkázás, a szüreti és farsangi mulatságok. (Megjegyzendő az is, hogy) A jeles-napi szokások a feudalizmus idején kivétel nélkül vallásos színezetet öltöttek. Ez a vonásuk máig sem mult el nyomtalanul, azonban halványabb / voltára jellemző, hogy néhány kísérlettől eltekintve - és ezek is inkább csak a multban történtek meg - a hivatalos egyház nem szól bele ezek lebonyolításába. Ennek köszönhető, hogy azok is résztvesznek benne, akik egyébként a vallás és az egyházi élet iránt kevés érdeklődést árulnak el, még a KISZ tagjai is, anélkül, hogy egy pillanatnyi kétségük is volna arról, hogy helyesen járnak-e el. Bizonyos sorrendk szerint haladva a

szokások sorravételében, először a téli ünnepi szokásokat tekintjük át. A kotyoláskor /ezt Luca napján teszik/ a házról házra járás szokása mindmáig megmaradt, egyre kevésbé teszik azonban meg azokat a mágikus cselekedteket /fát helyezni a tyukok alá, szemes terménnyel leönteni a kotyolókat/, amelyek a szokás eredeti értelmét hordozzák. Nem is emlékeznek arra, hogy régen nem csak gyerekek csinálták volna. Él viszont még az a szokás, hogy korbácsolni csak azokat engedik be a házakhoz, akik ott voltak kotyolni is. Ez az összefüggés, ha gyakorlatban meg is szegetik, még mindig az eredeti bőségvarázslásra utal. A betlehemezés szövegében és eljátszásában egyaránt egyszerűsödött. Az általunk ismert változatok közül a szabály szerinti /a pásztorjárás dunántúli típusának megfelelő / szokásos a községben is. Ezt azonban igen rövidítve, az énekeket is csak harmadrészben elmondva adják elő. Az eredeti, népi énekek helyére kivétel nélkül egyházi szövegek kerültek. Még emlékeznek arra az időre, amikor a katolikus lelkész énekeket adott nekik és ruhákról is gondoskodott, ma azonban ez már nem történik meg. A betlehemet maguk készítik, évenként mindig újból. Kis gyerekek járják. ~~XXX~~ Az adatközlők szerint már nem hetekig hanem csak egy ~~hétig~~ hétig járják. A korbácsolást aprószentekkor szokták csinálni. A felnőtt férfiak is tudják, de a falun végigmenve csak a gyerekek kéredzkednek be az egyes házakhoz. A faluban azonban csak a legények korbácsolják meg az utcán talált lányokat, még asszonyokat is. Az adatközlők elmondása szerint a pusztákon gyakoribb volt a hagyomány. Ujabban az adott lendületet a faluban is a szokásnak, hogy néha erre a napra esik a mozielőadás, amikor is sok lány van egy helyen. A korbácsolás mágikus vonatkozásairól általában nem beszélnek. Az egyik adatközlő a porzsávás /keléses/ szót sem ismeri, a másik megjegyzi, hogy a korbácsolás ellenére is keléses lehetett akárki. A vizkereszti háromkirályokjárás szintén a fiatalok dolga. A kellékek közé bevonuló selyempapír, zseblámpa és a szöveg egyházi forrása egyaránt utal a változás irányára és értékére. Összegezve a téli ünnepi szokások tanulságait, világosan láthatjuk, hogy ma már

ezeknek nem az egyéni vagy gazdasági élet természetfeletti célza-
tu szerencsés-sététele ~~kiké~~ a feladatuk, hanem szórakozási alkalmat
nyujtanak, azokhoz kapcsolódnak. Világosan látszik ez az olyan ada-
tokból is, amelyek azt közlik, hogy régen a kotyolók eljövését a ba-
romfi szemügyre vevésével, sepregetéssel, kukoricapattogatással /te-
hát egyazon mágikus szinten mozgó ~~selekedetekkel~~/ várták; ma pedig
borozgatnak, kártyáznak előtte. Éppen azért tudnak ezek a mágikus
és dramatikus ritusból eredő ünnepi szokások ma is megmaradni, mivel
ezt a mindennapi szórakozási igényt elégítik ki, társadalmi szinten.
Méginkább világos ez azokban az ünnepi szokásokban, amelyek mondani-
valója már igen régóta a mulatozásban, vidámságban keresendő. A far-
sangi maszkázás szokása például az egész falura kiterjed. Főként a
legények, leányok, de a házaspárok is gyakran, vesznek benne részt.
A gyerekek délután, az idősebbek este felé öltöznek fel és mennek
végig az ismerős házaknál. Az egész falu érdekelt a szokásban, ame-
lyet végül községi bál fejez be. A szokásnak semminemű vallásos szí-
nezeete sincsen, ez is hozzájárul ahhoz, hogy a szövetkezet és a KISZ
mulatságává váljon, az egész közösség együttes ünnepévé. Különösen
határozott az a változás, amelynek során a husvéti szokások az egy-
házi jellegről a világi szórakozáshoz közeledtek. Az idősebbek em-
lékezete még tud a körmenetekről, virrasztásról, böjtökről, a fiatalok
számára már elsősorban a locsolás a husvét élénkítő ereje. Maga a
locsolás a polgári rétegtől hozzájuk került, másodlagos szokás. A fi-
atalok már nem tudják, hogy ennek kezdetben szintegy népi eredete
és megnyilvánulási formája volt. Ők a városból tanulták el, amit a
kölni használata és a köszöntő szöveg polgári megfogalmazása egya-
ránt mutat is. Mindazáltal a régi husvét gyermekjátékok /tojásosztás/
tovább élnek és ~~is~~ a locsolás sem mindenben egyezik meg a városi
sablonnal. Jellemző viszont, hogy idősebbek ezt sem csinálják. Ezzel
párhuzamosan szállott le a tojásdíszítés gazdag és régi vonásokra
mutató hagyománya a gyerekek számára diszitésig. Ez ugyan a szokás
bizonyos megszegényedésével járt, azonban éppen ilyen formájában ar-
ra is alkalmas maradt, hogy tovább éljen, feltehetőleg még sokáig.

27

A szüreti mulatság mindig is olyan természetű volt, hogy eleve könnyen váhatott egy közösség kifejező ünnepévé. Jelenleg különösen ez a helyzet. Idén a KISZ rendezte, a hagyományos keretek megtartásával, azonban új tartalmi elemekkel gazdagítva a bírójárás szövegét. Ezek az új elemek - létüket az is elősegíti, hogy szokásban van minden évben olyan újat mondani, amiről a múlt esztendőben nem esett szó - hanem is hagyományosak, a jövőt tekintve sem, mégis éppen változatosságukkal a hagyomány elevenségéről tanuskodnak. Másrészt pedig a példaként említett kicsufolt jelenségek ha nem is mindig igényesen, de éppen a mai kérdésekről, jelenségekről szóltak, alkalmasak feladatuk betöltésére. Még határozottabban láthatjuk ezeknek az ünnepeknek a jelentőségét, ha olyanokkal vetjük össze, amelyek elvesztették vagy megcsökkentették jelentőségüket. Az adatközlők még emlékeznek például a mátkálás ~~szokására~~ szokására, azonban ez ma már a társadalom számára érvényét veszített hagyomány, nem is gyakorolják. Lányok egymás között barátság megkötése céljából tették, amire sok más alkalmuk van ma; lányok és legények között pedig a házasságot megelőző puhatolódzás egyik láncszeme volt a mátkálás elküldése. Az utóbbit a lakodalom és az ismerkedés megváltozott szokásai, lefolyása mintegy elszigetelte, nem is maradt meg soká. Jellemző az a tény is, hogy a mátkálás megszűnése már az első világháború idejére, vagy kicsit későbbre tehető. Már ez a kor is felbontotta ugyanis a tulajdonrészt feudális kötöttségeket, amelyek közé a mátkálás is illett, más immár nem évnapi szokás formájában való barátkozás ~~szokásait~~ alkalmakat teremtve meg helyébe. Jelentékenyen elhalványodott a buesu és körmenetek jelentősége is. Amióta az állam és az egyház különvált egymástól, ezeknek társadalmi mozgósító szerepe megszűnt, pusztán egyházi szokásokká váltak. Ez az átalakulás azután már egyszersmind a szokás erejének elpárolgását is jelentette. A körmeneteket ugyan még ma is megtartják, utvonalaik azonban már jóval rövidebb, a résztvevők nagyrésze is az asszonyok közül kerül ki. Szokás volta odavonza azokat is, akik egyébként járni nem járnak templomba, ezek azonban nem a szent esemény, hanem a falu életének egy változatos, ünnepi alkalma kedvéért mennek a körmenetekre.